

De lange tocht van het kwaad naar de ontdekking van medemenselijkheid

Uittreksel uit: De Grote Transformatie van Karen Armstrong

Medemenselijkheid heeft wortels in de geschiedenis van een nomadenvolk, de Ariërs. Hun vreedzame tocht door de Euraziatische vlakte werd wreed verstoord, nadat enkelen van hen bij andere volkeren de strijdswagens hadden leren kennen. Daarna werden de overige Ariërs en ook de volkeren die zij ontmoetten onderworpen aan roofzucht en moord; het kwaad deed hier zijn intrede. Door steeds weer de rooftocht te richten op de naaste burens trokken de Ariërs dwars door India. In de daarop volgende eeuwen van definitieve vestiging in India wisten de priesters de strijdlust meer en meer op het eigen innerlijk te richten en leerden uiteindelijk zo de 'verlichting' kennen en ervaren. Voor Boedha was verlichting alleen niet genoeg; zijn alledaagse begeerte keerde steeds weer terug. Hij leerde zich in te leven in het leed van de medemens, richtte daarop zijn latere leer en stichtte zo het boeddhisme. Wat leren wij, apostolischen, hiervan?

M.T. Vlaardingerbroek

Inleiding

Religie is een breder begrip dan godsdienst en omvat ook het gevoel van mensen deel uit te maken van het grote geheel van de schepping en, in het geval van apostolischen, daaraan een bijdrage te mogen leveren. Toch moeten we met het prille begin van de *huidige* wereldgodsdiensten beginnen om in te zien dat een reactie op het kwaad een dominante rol speelde om tot deze opvatting van religie te komen. Het was een eeuwenlange ontdekkingstocht in eigen innerlijk die uiteindelijk uitmondde in een concept van begrip en inlevingsvermogen voor de medemens, een aspect dat we in elke moderne godsdienst op een of andere manier terugvinden. Een leidraad voor deze studie is het boek van Karen Armstrong, "De Grote Transformatie" [1].

Merkwaardigerwijs ligt de oorsprong van alle moderne wereldgodsdiensten in een betrekkelijk korte tijdspanne, van ongeveer 900 tot 200 jaar vóór Chr, de Spiltijd (Achszeit) genoemd. Dat geldt in wezen ook voor de latere 'offsprings', het christendom en de islam. In die Spiltijd werd (helaas door slechts enkelen) na intensief en langdurig zelfonderzoek de medemenselijkheid en het inlevingsvermogen (empathie) ontdekt als reactie op het leed in de wereld. Het was een ontdekkingstocht met allerlei tussenstadia, afhankelijk van de lokale omstandigheden en de culturele ontwikkeling. Het maakte mensen in zekere zin tot broeders en zusters met de Scheppingsmacht als Vader. Zo ontstonden, voor zover we nu kunnen overzien onafhankelijk van elkaar, het hindoeïsme en het boeddhisme in India, het confucianisme en het taoïsme in China, het monotheïsme in Israël en het rationalisme in Griekenland. In alle genoemde culturen

betreft het een langdurig proces, waarin stapsgewijs nieuwe inzichten ontstonden. Op de onafhankelijke ontwikkeling van medemenselijkheid in China na kan men al deze godsdienstige ontwikkelingen enigszins in verband brengen met de infiltratie van de Ariërs in India. We zullen daarom hun geschiedenis volgen tot na de Spiltijd. Daarbij ontdekken we een lange, vaak verrassende ontdekkingsstocht van geweld naar medemenselijkheid.

I. Het oorspronkelijke leven van de Ariërs

De Ariërs vormden een los verband van stammen op de Zuid-Russische vlakte, ongeveer ten noorden van de Kaukasus. Hun taal vormt de basis van veel Europese en Aziatische talen, zij worden daarom ook Indo-europeanen genoemd. Al vroeg (\approx 2500 voor Chr.) zwierf een groep van die stammen uit over Europa en Azië en oefenden daar hun invloed uit door daar hun cultuur, godsdienstige tradities en taal te brengen. De achterblijvers op de steppen dreven later (\approx 1500 voor Chr.) steeds verder uiteen in twee groepen die op den duur Iran en India bereikten. Vooral naar India vonden meerdere migraties over de lange periode van 2500 tot 1000 voor Chr. plaats.

De Ariërs vormden aanvankelijk een vreedzame samenleving van herders. Hun voornaamste god was de luchtgod Dyaus Pitr. Zijn naam vinden we later terug in het Griekse Zeus, het Latijnse Deus (Dieu) of Jupiter, in het oud Germaans als Ziu en in het Noors als Tyr. Maar hij was zo onbereikbaar dat hij werd vervangen door lagere, meer bereikbare goden (deva's), die werden vereenzelvigd met natuurkrachten en eigenschappen. De deva Varuna bewaarde samen met Mazda (deva van wijsheid en gerechtigheid) en Mithra de orde in het universum, Indra was de goddelijke krijger die de orde uit chaos had geschapen door een draak te verslaan die de levensstroom blokkeerde, Agni was de god van het vuur, enz. Ook abstracte begrippen als geluid, spraak en betrouwbaarheid waren vertegenwoordigd door deva's.

De energie van de goden moest steeds worden aangevuld, opdat ze in staat zouden zijn de wereldorde te bewaren. Daarom moest elke dag worden geofferd. Dat gebeurde met de nodige eerbied voor het leven. De offerdieren werden ceremonieel geslacht, zodat hun ziel niet gedooft werd. Profane slacht zou die voorgoed verwoesten en dus het heilige, eeuwige leven schenden. Ceremonieel geslachte dieren konden na het offeren wel gegeten worden als aanvulling op het dieet, want de opbrengst van het land was niet voldoende.

Van de Ariërs zijn geen archeologische vondsten gedaan, zij hadden slechts een zeer eenvoudige offerplaats vlakbij hun (tijdelijke) nederzettingen. De opdracht voor het offer kwam van een lid van de stam, dat daarmee hoopte dat de goden en de genodigden iets terug zouden doen in de vorm van welvaart voor de opdrachtgever. De godsdienst had dus een zuiver materieel doel en voor rijken, die zich veel offers konden veroorloven, was zelfs een plaats in het paradijs der goden mogelijk. Medemenselijkheid was geen doel van deze nog primitieve

godsdienst. De Ariërs hadden wel een passie voor waarheidsgetrouwheid (zie ook de Bhagavat Gita), die ze altijd zouden houden.

II. Het einde van de rust

Aan dit rustige sedentaire leven op de steppen kwam omstreeks 1500 voor Chr. een einde, toen handel ontstond met volkeren aan de andere kant van de Kaukasus. Daar leerden de Ariërs werktuigen kennen en in het bijzonder ook strijdagens (van de Hattiërs in Klein Azië). Nadat de paarden gedomesticeerd waren, beschikten ze over snelle strijdagens en een deel van de Ariërs vond het daarna veel spannender om vee en soma (een hallucinerende plant) bij de buren of andere stammen te roven dan om vee te fokken en soma te verbouwen. Ze keken met minachting naar hun thuisblijvende stamgenoten. Het was voorgoed gedaan met de rust op de steppe, veel Ariërs waren krijgers geworden, de overigen, de thuisblijvende boeren, moesten leren zich te verdedigen.

Het offer veranderde in een wilde krijgsdans. De held van de rovende Ariërs werd de woeste deva Indra, die de driekoppige draak versloeg en in zijn strijdwagen door de wolken joeg. In plaats van de vriendelijkheid, zelfopoffering en wederkerigheid uit de gezangen in de oude offerriten werden nu macht en roem belangrijk.

De traditionelere Ariërs walgden van al dat roven en moorden. Een visionaire priester, Zarathoestra (±1200 voor Chr.), voelde zich geroepen door de deva Mazda om de orde op de steppe te herstellen. Uiteindelijk werd zijn belangrijkste God de 'heer' (= ahura) Mazda, de schepper van alles wat goed was, maar die werd helaas tegengewerkt door de vijandige geest van het kwaad, Angra Mainyu. De mensen waren volgens Zarathoestra geschapen om Ahura-Mazda in die strijd tegen het kwaad te helpen en moesten hem dus bijstaan in zijn strijd. Zijn visie werd oorspronkelijk slechts door enkelen geaccepteerd, maar toch vinden we later zijn visie terug bij de Parthen in Iran. Het beeld van de eindoverwinning van het goede beïnvloedde ook de joden, die tijdens de Babylonische ballingschap het eerste deel van het oude testament op schrift stelden. De Parthische godsdienst bleef daar nog vele eeuwen als staatsgodsdienst bestaan, totdat de Islam in dat gebied ging domineren in de 7^e eeuw na Chr. Het is goed mogelijk dat de "Wijzen uit het Oosten" in de Bijbel 'Magi' waren, Parthische priesters. Een rest van ongeveer een half miljoen Parthen leeft nu nog in Voor-India

Een andere groep Ariërs zwierf al rovend door Afghanistan naar de Indische Punjab. De nomaden waren niet geïnteresseerd in de cultuur die ze ontmoetten, ze trokken al rovend en moordend steeds verder naar het oosten. Er is archeologisch weinig terug te vinden van deze gebeurtenissen, want ze lieten geen blijvende monumenten na. Wat we weten schemert door in

de veda's, teksten in het Sanskriet die door een paar families van geslacht op geslacht werden doorgegeven (ze waren getraind in het memoreren) en pas in de tweede eeuw na Chr. werden opgeschreven. Vooral de gedichten in de Rig Veda bevatten vage aanduidingen van offerrituelen en zinspelen op raadselachtige manier op gebeurtenissen die in de Arische gemeenschap bekend waren. Soms stonden de oudere gedichten in een al vergeten dialect, maar het beluisteren van de klanken alleen al bracht ze in contact met de kracht die de wereld bijeenhield. Geluid was altijd al een belangrijke godheid voor de Ariërs.

De Ariërs waren ruig levende en woest drinkende mensen, dol op muziek, gokken en wijn. Hun offers werden zwelgpertijen en orgiën ter ere van Indra. In die tijd geloofde men dat naast de rijken ook de krijgers die edel in de strijd sneuvelden onmiddellijk in de wereld van de goden werden opgenomen. Na het offer moest de offeraar weer op rooftocht uit om zijn vee en soma aan te vullen. Vele slachtoffers leden onder dit juk. Uit latere hymnen van de Rig Veda is dan ook te lezen dat sommige Ariërs al beseften hoe uitzichtloos dit heldenepos was.

De offerplaatsen werden in de 10^e eeuw voor Chr. steeds verder naar het oosten verplaatst, daarbij de shudra's (oorspronkelijke bevolking van de Ganges delta) en vaishya's (Arische boeren) berovend. Ze ontmoetten daar de overblijfselen van een vroegere, hoog ontwikkelde stadscultuur, maar waren met hun nomadische levenswijze nauwelijks daarin geïnteresseerd.

In deze periode ontstond de idee van brahman, de meest verheven werkelijkheid, hoger en fundamenteler dan de deva's. Hij was het principe dat alles in staat stelde zich te ontplooiën en sterk te worden. Hij die veilig terugkeerde van een rooftocht was in de bestaande roofcultuur één met Brahman. *Men was verder van "aandacht voor de medemens" verwijderd dan in de tijd vóór de rooftochten.*

III. De rituelen (9e – 7e eeuw vóór Chr)

In de 9e eeuw voor Chr. begonnen de ritualisten (die de vorm van het offer bepaalden) in een zich wat stabiliserende maatschappij de vorm van de woeste offers te wijzigen. De wilde slachting van offerdieren ter ere van Indra verdween, evenals de grote offerfeesten. Uiteindelijk waren de offeraar met zijn vrouw naast enige priesters de enige aanwezigen en werden alle verwijzingen naar oorlogsvoering geschrapt. In de oude riten droeg de gastheer de dood van het offerdier op aan zijn gasten en legde daarmee de verantwoordelijkheid voor de dood buiten zichzelf. Nu kon dat niet meer en was hij zelf verantwoordelijk.

Evenals Prajapati, de scheppende god uit de latere veda's, die de dood versloeg en opslokte, moest de offeraar de dood assimileren en in zich opnemen. Er was geen rituele competitie meer. De offeraar moest zich dus inspannen om goed te begrijpen wat hij met zijn offer aan het doen was en over het eigen innerlijk nadenken. Door het offer te richten op zijn geestelijke toestand werd de aandacht van de offeraar nu naar binnen gekeerd, naar het atman, het diepste zelf. In

de geschriften uit die tijd (de brahmanas) versmolt Prajapati met de oermens Purusha, die zichzelf offerde aan de goden. Deze daad van overgave had de kosmos in beweging gebracht. Uit zijn lijk ontstonden alle nieuwe vormen van leven, de dieren, de mensen, de klassen van de menselijke maatschappij, de hemel, de zon, enz. Zo kon de offeraar ook zichzelf offeren, waardoor een nieuw 'zelf' kon worden geschapen.

Het inspanssen van de paarden (yoga, het juk aanbrengen) voor de trek naar het oosten betekende in de brahmanas het "inspannen voor een ontdekkingsstocht in eigen innerlijk". De belangrijkste hervorming was de ontdekking van de innerlijke wereld. Daar is geestelijke dapperheid voor nodig. *Dit was een belangrijke stap op de nog lange weg naar ethische betrokkenheid met de medemens, het hoogtepunt van de Spiltijd.*

In het inmiddels meer geordende leven in het stroomgebied van de Ganges werd de huisvader de steunpilaar van de gemeenschap. Hij mocht een heilig vuur in eigen huis hebben en de dagelijkse rituelen ook thuis uitvoeren. Maar voor sommigen was dat niet genoeg, zij namen een uitzonderlijke stap door hun gezin te verlaten en zich terug te trekken in het woud. Ze keerden terug naar de zwervende levensstijl van de veerovers, maar de discipline was omgebogen naar een vredige, vergeestelijkte praktijk van geweldloosheid. Ze roofden niet, ze bedelden voor hun levensonderhoud. Zo werden ze een instrument van religieuze verandering. Sommige 'wereldverzakkers' stonden zelfs vijandig tegenover de externe cultus. De avond voordat ze hun huis verlieten stookten zij een nieuw vuur. De volgende ochtend wisten zij zich, schoren hoofd en baard, wierpen een laatste offer in het vuur en doofden het daarna. Daarmee hadden zij het offer naar binnen gebracht (geïnternaliseerd), ze waren zelf het offer, net als Prajapati. De nieuwe held was geen dappere krijger, maar een monnik die aan geweldloosheid was toegewijd en het absolute wilde ontdekken van zijn diepste zelf. Hij zocht de 'verlichting', een wakker worden van zijn authentieke zelf. Dat maakte alle externe rituelen overbodig. De overige bevolking van India bewonderde de wereldverzakkers als wijzen en hun ontdekking van het eigen innerlijk inspireerde velen. Zo sijnelden de bevindingen van de wereldverzakkers bij de verovering van het eigen innerlijk en de ontdekking van de geweldloosheid ook door in de Indiase samenleving.

IV. Atman (het "Zelf")

In de upanishads (7^e eeuw voor Chr.) begon een groep mystici aan een vreedzame verovering van de interne ruimte. De eerste upanishad kwam rechtstreeks voort uit de brahmanas, compleet met de daarin voorkomende herinneringen aan de trek naar het oosten en het oorlogsverleden. Daaraan werden esoterische paragrafen toegevoegd door verschillende priesterscholen, die het uitwendige offer verplaatsten van een actieve externe daad naar een interne geestelijke actie. De tweede upanishad begint met een meditatie over de heilige lettergreep OM, waarmee alle er in voorkomende hymnen beginnen. Geluid (en dus ook zang) was altijd al goddelijk. OM duidt de oerwerkelijkheid aan en alles wat daaruit is ontstaan. OM omvat dus ook het lichaam, de

geest, de adem, het oog, het oor, kortom het atman. Atman is niet hetzelfde als ons begrip ziel (een westers begrip sinds Descartes), want atman vormt een grote eenheid, waarin lichaam en geest niet gescheiden zijn. De aandacht werd gericht op het eigen innerlijk, waarin de ultieme werkelijkheid kon worden ontdekt. Als men de innerlijke kern van zijn eigen wezen ontdekt had, zou men de ultieme werkelijkheid, immanent in elk mens, leren kennen en zich bevrijden van de sterfelijkheid. Maar daarvoor was een lange leertijd nodig onder leiding van een wijze die zich al eerder bevrijd had. Deze kon geen uitleg geven van het doel van de zoektocht; dat doel zou ver buiten het gebied van het ons bekende rationele denkvermogen liggen (iets dat ons in de moderne fysica ook niet vreemd is). Slechts de methode van het zoeken kon worden overgedragen via omgang met de leermeester. Normale alledaagse denkmethoden moesten worden doorbroken. De werkelijkheid die gezocht werd lag onder de verschijnselen. Door systematisch de ene na de andere laag van de oppervlakkige kennis af te pellen, van het alledaagse 'ik', met zijn behoeftes, verlangen en angsten, vond men de diepere kern van het zelf die het leven regeert. Dat 'zelf' (atman) werd beschouwd als het onsterfelijke brahman, onbereikbaar voor leed. Als de leerling doordrongen was van het onsterfelijke, onbevreesde brahman, was hij vrij van kwaad, van smet, van twijfel. Kennis van het zelf gaf een gevoel van pure gelukzaligheid en extase.

Wij kunnen ons geen duidelijk beeld vormen van de toestand waarin iemand verkeert, die na vele jaren van training, meditatie en verinnerlijking de enorme reikwijdte van het atman als een bevrijding ervaart. We zien wel de gevolgen ervan: de bevrijde mens leidt een devoot bestaan in de wereld, waarin hij zijn plichten vervult, afziet van geweld en anderen vriendelijk bejegt. Die devotie geldt ook voor zijn geestelijk handelen, zijn begeerten, verlangens, gevoelens van gehechtheid. Zich van de alledaagse gevoelens bevrijden is een moeilijke opdracht. Hij die zo zijn leven leidt zou "niet terugkeren naar deze wereld" (= ontsnappen aan het pijnlijke rad van wedergeboorten).

In de upanishads zijn de goden allengs naar de achtergrond verdrongen en heeft het externe offer aan belang ingeboet. Maar dat gold niet algemeen. De meeste Ariërs bleven op traditionele wijze aanbidden en offeren, zij misten het talent of de behoefte om de lange, zware zoektocht in eigen innerlijk te ondernemen, maar ondergingen niettemin de invloed van het nieuwe denken.

V. Yoga

In de 6^e eeuw voor Chr. ontstond een nieuwe filosofie, het Samkhya systeem. Het systeem was atheïstisch (men kende geen brahman, geen goden, geen oermaterie en geen wereldziel) en is vrijwel zeker ontstaan in kringen van de wereldverzakkers. De opperste realiteit was het purusha, 'het diepste zelf'. (Purusha is hier dus niet de eerder genoemde oermens). Elk mens heeft zijn of haar individuele purusha, dat niet is opgenomen in de ellendige cirkel van dood en

wedergeboorte. Maar purusha is verstrikt in de 'natuur' (het geheel van de materiële en de geestelijke wereld) en om hem te ervaren moet men hem daaruit bevrijden. Daarvoor moet men leren inzien dat het ego niet het ware zelf is. Het ego is vluchtig en onderworpen aan de tijd, het is onderhevig aan verlangens, begeerten, leed, ziekte en dood. Je aan het ego wijden is een vergissing, maar je daaraan ontworstelen is een bijna onmogelijke opgave. Voorheen wilden mensen zich verliezen in een hemelse, externe werkelijkheid, maar Samkhya leerde dat purusha *in hen* bestond. Als dit kon worden losgemaakt van het ego en de 'verlichting' bereikt was, was iemand niet langer de prooi van het leed van deze wereld. Het was niet zo dat hij dan geen leed zou ervaren, maar met het bevrijde purusha kon de pijn hem niet meer wezenlijk raken, want die raakte slechts zijn ego. Hij zei dan: "het lijdt" in plaats van "ik lijd". Eigenlijk tekent dit een groeiend bewustzijn vanuit de inhalige zelfgerichtheid van het labiele aardse bestaan.

Het purusha bevrijden was echter een immense opgave waarvoor de speciale discipline "Yoga" werd ontworpen. Yoga was niet meer het onder het juk brengen van de paarden voor de verovering van de externe wereld, maar een hulpmiddel voor de verovering van de innerlijke ruimte. Je kon er niet zomaar mee beginnen, het vereiste een lange voorbereidingstijd. Eerst moesten de "vijf verboden" worden opgevolgd. Men mocht (1) geen kwade bedoelingen koesteren. Men mocht (2) niets en niemand doden (zelfs geen mug). Men mocht (3) ook niet stelen en niet liegen. Men moest zich bovendien (4) onthouden van seks en (5) van bedwelmende middelen. Pas als deze stadia gepasseerd waren konden de echte yogaoefeningen beginnen.

De leerling moest eerst bewegingloos leren zitten met gekruiste benen en rechte rug, een pijnlijke oefening. Alles wat leeft beweegt, maar met deze oefening leerde men de band tussen geest en zintuigen te verbreken. Daarna kwamen de ademhalingsoefeningen, steeds langzamer, die kalmte, harmonie en gelijkmatigheid brachten. Als dat punt bereikt was, was men klaar voor de geestelijke oefening: men leerde zich op een enkel voorwerp of idee te concentreren, met uitgeschakelde zintuigen. (*Dat is ook een methode die de moderne wetenschapper niet vreemd is*). Daarbij werd de leerling niet afgeleid door zijn eigen zorgen, zodat het 'ik' naar de achtergrond verdween en het ware zelf, het purusha in al zijn schoonheid beleefbaar werd. Voor goden was in het Samkhya systeem nauwelijks plaats.

Yoga was niet iets wat naast andere taken kon worden verricht, het was in die tijd een dagvullende inspanning. Yoga in deze vorm was dus zeker niet voor iedereen weggelegd, maar werd,, nadat andere wijzen een toegankelijker vorm van yoga ontwikkelden, een belangrijk facet van de Indiase samenleving.

Er was al een lange ontdekkingsstocht afgelegd sinds de priesters de agressie uit de wilde offerfeesten verwijderd hadden. Om zich te verlossen uit het leiden moest men diep in eigen innerlijk doordringen. Men ervoer dat het leven lijden is, ook voor de medemens.

VI Moksha (Bevrijding)

In de 6^e eeuw vestigden de mensen zich in steeds grotere gemeenschappen. Dat veroorzaakte zowel een spirituele als een sociale crisis. Er ontstonden steden, vooral in het oosten. Landbouw, handel en nijverheid werden steeds belangrijker. De oude indeling in vier klassen, de brahmanen (priesters), de kshatriya's (krijgers), de vaishia's (boeren) en de shudra's (oorspronkelijke inwoners van India, meestal handwerklieden en dienaren) raakte tijdens het urbanisatieproces verouderd. Vaak werden shudra's rijke handelaren, eigenaren van vele werkplaatsen van gebruiksmiddelen. De brahmanen daalden in aanzien in de nieuwe koninkrijken, die hun macht baseerden op een staand leger en zo de kshatriya's (klasse van de krijgers) hun functie ontnamen. Ook ontstond er een soort van republieken met elk een andere organisatievorm. De economie draaide op hebzucht. Het leven leek gewelddadiger en angstwekkender dan toen veeroof de ruggengraat van de economie was. Dit alles ondermijnde de oude sociale orde en de mensen raakten gedesoriënteerd. Wie dorst nog te hopen op het oude ideaal van de geweldloosheid (ashima, 'zonder kwade bedoelingen')?

Ook was er een spiritueel vacuüm ontstaan dat om oplossing vroeg. De mensen geloofden algemeen in de karmadoctrine, ze waren verstrikt in de eindeloze cyclus van dood en wedergeboorten en verlangden naar bevrijding hieruit (moksha). Karma is het geheel aan handelingen, zowel in het dagelijkse leven als in gedachten en gevoelens. Goed karma bracht wedergeboorte op hoger niveau en slecht karma leidde tot lagere status. Maar goed karma bracht nog geen bevrijding, zelfs de rijken moesten ouderdom en dood tegemoet zien. Het leven betekende altijd pijn en lijden (dukkha).

De mensen waren teleurgesteld in de oude vedische rituelen, die niet meer pasten in de nieuwe samenleving. Yoga, als je daar al de tijd voor had, kon moksha bieden, maar hoe moest je de trances van de bevrijde mens interpreteren en waren de atman en de brahman wel echt identiek? De mensen verwachtten uitkomst van de wereldverzakkers, die scholen vormden. De stad liep uit als een nieuwe leraar zich aanmeldde.

Een van de leraren was Mahavira. Hij bereikte moksha pas nadat hij een nieuwe wereldvisie had opgebouwd, volledig ingegeven door ashima. Alles (dode en levende wezens) in de schepping deelt dezelfde natuur en heeft een ziel (jiva) en moet daarom met de hoffelijkheid en het respect die men voor zichzelf wenst, benaderd worden. Dat is de enige weg naar moksha. Natuurlijk is deze geestestoestand niet te beschrijven, omdat die het normale verstand ver overschrijdt. Je kunt alleen zeggen wat het niet is: niet geluid, niet vorm, niet hemel, niet aanraking of wat dan ook. Maar Mahavira was ervan overtuigd dat iedereen die zijn regime volgde die onzegbare toestand van bevrijding zou bereiken, en een jina (spiritueel veroveraar) zou worden. Zijn volgelingen staan bekend als Jains (denk aan Gandhi). Zij pasten

geweldloosheid tot in alle details toe, ze mochten zelfs geen insect doden en moesten daarom zeer omzichtig leven.

Geweldloosheid bereiken is een zware innerlijke taak, een verovering die grote spirituele moed vereist. Het ging Mahavira er niet om goden te dienen, maar uitsluitend om moksha. Zijn volgelingen moesten empathie, compassie ontwikkelen met alles in de schepping en zich ook houden aan de vijf eerder genoemde verboden. Later is er, zoals zo vaak, weer een filosofie omheen ontworpen. Maar we zien bij de jains voor het eerst de gulden regel: behandel alles en iedereen zoals je zelf behandeld wilt worden. *In onze tijd kent iedereen die regel, maar toen was het een ontdekking dat je daarmee de gelukzalige toestand van bevrijding kunt bereiken.*

VII Boeddha (± 500 v. Chr.)

Op 29 jarige leeftijd verliet prins Siddharta Gautama volgens de legende zijn vrouw en kind en de beschermde, elegante omgeving van het paleis van zijn ouders. Gautama zag het leven slechts als een bittere rondgang van lijden, nadat hij, zoals een later opgesteld verhaal vertelt, was geconfronteerd met ouderdom, ziekte, verdriet, dood en verderf. Tegenover dit lijden moest toch een positief tegenwicht bestaan? Zijn leven veranderde in een zoektocht.

Hij bezocht yogaleraren en bereikte al snel de allerhoogste stadia van trance. Maar hij accepteerde de gangbare duiding van deze ervaring niet. Hij bleef sceptisch tegenover metafysische doctrines; hoe kon dat verheerlijkte gevoel tijdens de trance het onvoorwaardelijke en ongeschapen diepste zelf (purusha) zijn, terwijl hij wist dat hij dat gevoel zelf had veroorzaakt door de normale buiten- en binnenwereld uit te schakelen met zijn yoga-oefeningen. Een paar dagen later was hij nog steeds zijn onverbeterlijke, inhalige, hunkerende zelf. .Daarna sloot hij zich aan bij asceten en verwoestte bijna zijn eigen aardse leven met zijn foltering. Toch bleef zijn lichaam om verzorging vragen. Hij verloor de hoop op de rust en bevrijding die hij zocht.

Op een dag herinnerde hij zich een voorval uit zijn jeugd waarbij hij een steek van verdriet voelde toen hij zag hoe bij het ploegen grassprietten werden verscheurd en insecten werden gedood. Die opwelling van onzelfzuchtig mededogen verschafte hem een moment van spirituele verlossing. Hij begreep later dat de vreugde die hij daarbij voelde volledig vrij was van begeerte en hebzucht. Zou dat de weg naar verlichting kunnen zijn? Als een kind de extase van yoga kon ervaren, zat dat misschien wel in de constitutie van de mens. Je moest het daarom niet bij leraren zoeken, maar in het eigen innerlijk.

Net als de Jains beseftte Gautama dat de vijf verboden op negatief gedrag, stelen, liegen, geweld, seks en roesmiddelen, door hun positieve pendant in evenwicht moesten worden gebracht. Niet geweld mijden, maar je tegenover alles en iedereen mild en vriendelijk gedragen

en liefdevolle gedachten opwekken. Niet liegen, maar alles precies, helder, doordacht en gunstig formuleren. Niet stelen, maar tevreden zijn met een minimum aan bezit. Dus meewerken met de menselijke aard die hij door dat voorval in zijn jeugd had leren kennen. Daartoe ontwikkelde hij een bijzonder soort yoga.

Als eerste oefening wilde hij vertrouwd raken met de werking van zijn geest, letten op het open neergaan van zijn stemmingen, verlangens, irritaties en ideeën. Hij wist dat het leven dukkha was en dat het lijden werd veroorzaakt door begeerte. Het ene na het andere verlangen nam bezit van zijn geest, hij wilde steeds ergens anders zijn, veranderde steeds van houding en van stemming. Als hij niet in de verandering werd meegesleept, voelde hij (zijn 'ik') zich ongelukkig en angstig. Maar hij bleef niet steken in deze negatieve waarheden, hij zocht juist de productieve gemoedstoestanden in zijn yogaoefeningen. Hij vulde zijn geest met mededogen, een verlangen naar het welzijn van alle mensen. Hij bevrijdde zich niet alleen van luiheid, maar zorgde dat zijn geest glashelder was, bewust van eigen roerselen en scherp op haar hoede. Met deze mentale oefeningen, op de wijze van yoga uitgevoerd, konden de rusteloze en destructieve neigingen van de onbewuste en de bewuste geest worden omgebogen.

Zo werd een ander mens geboren, vrij van begeerte, hebzucht en egoïsme. Een volgende stap was het opwekken van liefdevolle emotie, die geen haat kent. Daarna leerde hij mee te lijden met andere mensen, zoals hij dat in zijn jeugd al deed ten aanzien van grassprietten en insecten. Vervolgens kwam de meelevende vreugde met het geluk van andere mensen, zonder afgunst. De nieuwe yoga leerde Gautama zijn hele wezen open te stellen voor anderen en op die manier vol mededogen en genegenheid jegens alle schepselen zijn ego (zelfzucht) te overstijgen. Het ego is onderworpen aan vluchtige gedachten en handelingen, maar op den duur ging hij zich steeds meer daarvan bevrijden, zodat hij de verleidingen die de innerlijke vrede verstoren kon pareren.

Gautama had de weg van verlichting gevonden (voortbouwend op eerdere tradities) die van pijn en ellende naar het nirwana leidde: het Edele Achtvoudige Pad. Het was een moreel voorschrift voor het aankweken van een productieve geesteshouding, via meditatie en wijsheid, die de volgeling in staat stelde om de leer van Gautama rechtstreeks te begrijpen. Dit was de voltooiing van de lange weg van de oorlogsdans naar medemenselijkheid. Maar zoals alle zieners begon hij als enkeling. Zijn ontdekking maakte hem tot Boeddha. Een Boeddha was niet iemand die zijn eigen bevrijding bewerkstelligde, maar iemand die meeleefde met de pijn van anderen. Hij sprak niet over een god of goden, maar richtte zijn aandacht in de eerste plaats op de tussenmenselijke verhoudingen. Boeddha heeft nog 40 jaar gewerkt om anderen hetzelfde geluk van bevrijding te leren veroveren. Er is uiteindelijk een grote sekte ontstaan en momenteel is het Boeddhisme de op 3 na de grootste wereldreligie met ongeveer 350 miljoen leden.

Theologische opvattingen lieten de Boeddha onverschillig. “Iemand die zijn zelf liefheeft, kan het zelf van zijn medemensen geen kwaad berokkenen”, was zijn versie van de gulden regel.

VIII Naschrift

In China vond een vergelijkbare “Spiltijd” ontwikkeling plaats. In een instabiele en gewelddadige periode kwam Confucius (± 500 voor Chr.) met zijn versie van de Gulden Regel. In het politieke geweld van de grote staten rondom Israël vond Deutero-Jesaja, mogelijk tijdens de ellende van de ballingschap in Babylon, zijn weg naar medeleven met de medemens.

In onze moderne tijd beleven we hoe het voorbeeld van medeleven en inlevingsvermogen op vele plaatsen in praktijk wordt gebracht, denk aan de vele hulporganisaties en de individuele inspanningen om het leed van anderen te verzachten. Maar ook nu leven we weer in een chaotische wereld met veel geweld en conflicten, een wereld die van nature instabiel is. Velen lijden onder die situatie.

Bovendien zijn er nieuwe ontwikkelingen die verder inhoud geven aan de Gulden Regel noodzakelijk maken. Na de tweede wereldoorlog is een technologische ontwikkeling op gang gekomen, die de wereld ‘kleiner’ maakt (‘The Global Village’). De nieuwe communicatiemogelijkheden maken iedereen deelgenoot van de gebeurtenissen elders op de wereld, waardoor de ongelijke verdeling van de welvaart pijnlijk zichtbaar wordt. Meer mensen eisen een evenredig aandeel in de beschikbare welvaart. Maar er zijn grenzen aan de groei van de welvaart, de aarde heeft een beperkte capaciteit om het leven te behouden en het gebruik van grondstoffen op te vangen. Ons gebruik van fossiele energie overtreft nu al het herstellingsvermogen van de aarde en brengt het milieu uit evenwicht. De welvaart eerlijk verdelen kan nauwelijks met ons historisch gevormd, egocentrisch en regionaal denken. Kunnen we op tijd een alternatief vinden voor dit dilemma, of moeten we het uitvechten met de beschikbare afschrikwekkende wapens?

Mondiale organisaties, die zulke problemen aanpakken zijn bijzonder moeilijk te organiseren en in stand te houden in een wereld waar eigenbelang, groepsbelang en landsbelang regeren. De zwakte van de Verenigde Naties illustreert dit. De ervaring met de (vertraging van de) ontwikkeling van een kernfusiecentrale, een mogelijke deeloplossing van het energieprobleem, leert dat het mondiaal organiseren een geweldig moeilijke (maar gelukkig niet onmogelijke) opdracht is.

De Gulden Regel moet in onze tijd aangepast worden, zodat niet alleen de voor ons zichtbare medemens ons begrip en medeleven ontvangt, *maar dat we bij alles wat we ondernemen er rekening mee houden dat we mensen elders in de wereld nu en in de toekomst daarmee kunnen schaden*. Net als na de Spiltijd zal zo’n nieuw inzicht in de harten geschreven kunnen

worden en uiteindelijk ook de politiek en de economie bereiken. Maar daarvoor is wel minder tijd beschikbaar dan in de eerste Spiltijd.....

Referenties.

[1]. Karen Amstrong, *De Grote Transformatie*, De Bezige Bij, Amsterdam 2005, ISBN 90 234 19057.

[2]. M.T. Vlaardingerbroek, *Een Zoektocht naar God*, hoofdstuk VI-2, zie intranet van ApGen.nl.